

शालेय पोषण आहार योजनेतर्गत
खर्चाचे सुधारीत दर लागू करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग

शासन निर्णय क्रमांक- शापोआ २०१०/प्र.क्र.१८/प्राशि ४

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक- २ फेब्रुवारी, २०११.

- वाचा-** १) केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचना २००६
२) केंद्र शासनाचे आदेश क्र. F.No.1-1/2009-Desk (MDM) दि. २४/११/२००९.
३) केंद्र शासनाचे आदेश क्र. F.No.3-5/2010-Desk (MDM) दि. २९/४/२०१०.
४) शिक्षण संचालक (प्राथ.) यांचे पत्र क्र.शापोआ/सु.यो/२०१०-११/प्राशिसं
३०३/३४०९ दि.१९/१०/२०१०.

प्रस्तावना- राज्यामध्ये शालेय पोषण आहार (Mid Day Meal) ही योजना इ. १ ली ते ८ वी च्या विद्यार्थ्यांसाठी राबविण्यात येते. या योजनेतर्गत इ. १ ली ते ५ वी या प्राथमिक वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी ४५० उष्मांक आणि १२ ग्रॅम प्रथिने युक्त तसेच इ. ६ वी ते ८ वी या उच्च प्राथमिक वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी ७०० उष्मांक आणि २० ग्रॅम प्रथिने युक्त आहार देण्यात येतो. या योजनेतर्गत केंद्र शासनाकडून प्रतिदिन प्रतिविद्यार्थी प्राथमिक वर्गासाठी १०० ग्रॅम आणि उच्च प्राथमिक वर्गासाठी १५० ग्रॅम तांदूळ पुरविण्यात येतो. या तांदूळपासून शालेय पोषण आहार तयार करण्यासाठी Cooking Cost या शिर्षाखाली केंद्र शासनाकडून आणि राज्य शासनाकडून खर्च करण्यात येत आहे. सध्या प्राथमिक वर्गासाठी प्रति दिन प्रति विद्यार्थी रु. २.०८ आणि उच्च प्राथमिक वर्गासाठी रु. २.६० असा खर्च करण्यात येतो. सदर खर्चापैकी प्राथमिक आणि उच्च प्राथमिक या दोन्ही गटामध्ये प्रति दिन प्रति विद्यार्थी ५० पैसे राज्य शासनाचा हिस्सा आहे. केंद्र शासनाने या योजनेमध्ये अन्न शिजविण्याच्या खर्चामध्ये वाढ करण्याचे आदेश दिलेले आहे. तसेच या योजनेमध्ये केंद्र आणि राज्य यांच्या खर्चाचे प्रमाण ७५:२५ राहिल असे आदेश दिलेले आहे. या योजनेमध्ये केंद्र शासनाने आणखी सुधारणा केलेली असून स्वयंपाकी तथा मदतनीस या कामासाठी अनुदान देण्यात यावे असे केंद्र

शासनाने आदेश दिलेले आहेत. या योजनेमध्ये केंद्र शासनाने केलेल्या वरील सुधारणा विचारात घेऊन योजनेची अंमलबजावणी करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

त्याचप्रमाणे शालेय पोषण आहार योजनेच्या अंमलबजावणी मध्ये दि. १८/६/२००९ च्या शासन निर्णयान्वये सुधारणा करण्याचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे. त्यानुसार ग्रामीण भागामध्ये तसेच नागरी भागामध्ये तांदुळाची वाहतूक करण्यासाठी निविदा मागवून पुरवठेदार निश्चित करण्यात यावेत, ग्रामीण भागामध्ये तांदुळाबरोबर आहारासाठी लागणाऱ्या इतर धान्यादी मालाचा पुरवठा करण्यात यावा, नागरी भागामध्ये स्वयंसेवी संस्थाकडून Expression of Interest मागवून त्याद्वारे संस्था निवड करून केंद्रीय स्वयंपाकगृह प्रणालीचा वापर करून तयार आहाराचा पुरवठा शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांना करण्यात यावा, असे निर्णय घेण्यात आलेले आहेत. त्यानुसार ग्रामीण - नागरी भागामध्ये तांदुळाची वाहतूक आणि ग्रामीण भागामध्ये धान्यादी मालाचा पुरवठा निविदा मागवून त्याद्वारे पुरवठादार नियुक्त करून सुरु करण्यात आलेला आहे. सदर अंमलबजावणी मध्ये येत असलेल्या अडचणी तसेच केंद्र शासनाने संदर्भाधीन दि. २४/११/२००९ च्या आदेशान्वये निर्गमित केलेल्या सुचना विचारात घेऊन शालेय पोषण आहार योजनेच्या अंमलबजावणी मध्ये सुधारणा करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. त्यानुसार शासनाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतलेले आहेत.

शासन निर्णय- शालेय पोषण आहार योजनेतर्गत केंद्र शासनाचा हिस्सा आणि राज्य शासनाचा हिस्सा यामधील खर्चाचे प्रमाण ७५:२५ असे राहिल. शालेय पोषण आहार योजनेतर्गत प्राथमिक आणि उच्च प्राथमिक वर्गातील विद्यार्थ्यांना खालीलप्रमाणे आहाराचा पुरवठा करण्यास तसेच त्यासाठी सुधारित दरास मान्यता देण्यात येत आहे.

लाभार्थी गट	आहाराचे प्रमाण	प्रति दिन प्रति लाभार्थी आहार खर्च मर्यादा	प्रति दिन प्रति लाभार्थी आहारासाठी दर
प्राथमिक (१ ली ते ५ वी)	४५० उष्मांक आणि १२ ग्रॅम प्रथिनेयुक्त आहार (मध्यान्ह भोजन)	२.६९/-	२.६०/-
उच्च प्राथमिक (६ वी ते ८ वी)	७०० उष्मांक आणि २० ग्रॅम प्रथिनेयुक्त आहार (मध्यान्ह भोजन)	४.०३/-	३.८५/-

२. शालेय पोषण आहाराच्या प्रति दिन प्रति लाभार्थी खर्च मर्यादेमधून प्राथमिक गटामधून ९ पैसे आणि उच्च प्राथमिक गटामधून १८ पैसे प्रति दिन प्रति लाभार्थी असा निधी शालेय पोषण आहार योजनेसाठी लागणारे विविध साहित्य आणि साधन सामग्री, सुक्ष्मपोषण इत्यादी बाबींसाठी खर्च करण्यास या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात येत आहे.

३. शालेय पोषण आहार योजनेंतर्गत ग्रामीण भागामध्ये शाळेमध्ये आहार शिजवुन विद्यार्थ्यांना वाटप केले जाते. नागरी भागामध्ये मात्र शाळेमध्ये जागेची कमतरता असल्याने स्वयंसेवी संस्था, बचत गट इत्यादी मार्फत त्यांच्या स्वयंपाकगृहामध्ये आहार शिजवुन त्यानंतर शाळेमध्ये शिजवलेल्या अन्नाचे वाटप केले जाते. शासनाने या योजनेमध्ये सुधारणा करुन नागरी भागामध्ये स्वयंसेवी संस्थाकडून Expression of Interest मागवुन त्याद्वारे संस्था निवड करुन केंद्रीय स्वयंपाकगृह प्रणालीचा वापर करुन तयार आहाराचा पुरवठा करण्याचा निर्णय घेतलेला आहे. सदर बाब विचारात घेता या योजनेंतर्गत ग्रामीण भागासाठी तसेच शहरी भागासाठी विद्यार्थ्यांना द्यावयाच्या पाककृती सोबत जोडलेल्या परिशिष्ट 'अ' प्रमाणे विहित करण्यात येत आहेत.

४. शालेय पोषण आहार योजनेंतर्गत ग्रामीण भागामध्ये तांदुळाबरोबरच इतर धान्यादी मालाचा पुरवठा शाळेमध्ये करण्यात येतो. या धान्यादी मालापासुन आहार बनविण्यासाठी लागणाऱ्या इंधन व मजुरी या खर्चासाठी अन्न शिजवणाऱ्या यंत्रणेस प्रति दिन प्रति लाभार्थी ५० पैसे एवढा निधी देण्यात येत होता. त्यामध्ये सुधारणा करण्यात येत असुन प्राथमिक आणि उच्च प्राथमिक लाभार्थ्यांसाठी निश्चित करण्यात आलेल्या आहार खर्चाची विभागणी खालीलप्रमाणे करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

ग्रामीण भागातील आहार खर्चाची विभागणी

लाभार्थी प्रकार	अनुज्ञेय आहार खर्च	धान्यादी माल पुरविण्यासाठी खर्च	इंधन आणि भाजीपाला यासाठी लागणारा खर्च
प्राथमिक	रु. २.६०/-	रु. १.७०/-	रु. ०.९०/- (९० पैसे)
उच्च प्राथमिक	रु. ३.८५/-	रु. २.६५/-	रु. १.२०/- (एक रुपया वीस पैसे)

५. या योजनेमध्ये विहित करण्यात आलेल्या पाककृतीनुसार आहार शिजविण्यासाठी लागणाऱ्या घटकांमधील भाजीपाला, कांदा, लसूण या वस्तु ग्रामीण भागामध्ये ज्या यंत्रणेमार्फत प्रत्यक्ष आहार शिजविण्याचे काम केले जाते, त्यांनी म्हणजे सेवा भावी संस्था किंवा महिला बचत गट इ. यांनी खरेदी करून त्याचा आहारात समावेश करावा. सदर खर्चासाठी तसेच इंधन खर्चासाठी आहार शिजवण्याचे काम करणाऱ्या संस्थेस (उदा. सेवाभावी संस्था / महिला बचत गट इ.) प्राथमिक वर्गासाठी रु. ०.१०/- (नव्वद पैसे) आणि उच्च प्राथमिक वर्गासाठी रु. १.२०/- (एक रुपया वीस पैसे) एवढा खर्च प्रति दिन प्रति विद्यार्थी याप्रमाणे अदा करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. ग्रामीण भागामध्ये अन्न शिजवणाऱ्या यंत्रणांना वरील निधी देण्यात यावा. अन्न शिजवणाऱ्या यंत्रणांनी आठवड्यातून किमान एक दिवस विद्यार्थ्यांना पुरक आहार (उदा. फळे, सोयाबिस्कीट, दूध, चिक्की, राजगीरा लाडू, गुळ, शेंगदाणे, बेदाने, चुरमुरे इ.) पुरक आहार द्यावा. शालेय पोषण आहार योजनेतर्गत विद्यार्थ्यांना द्यावयाच्या नियमित आहाराव्यतिरिक्त सदरचा पुरक आहार हा अतिरिक्त राहिल. तसेच त्यासाठी वेगळा निधी देण्यात येणार नाही.

६. या योजनेमध्ये ग्रामीण भागामध्ये पुवठेधारकामार्फत शाळेमध्ये पुरविण्यात आलेल्या वस्तुंचा वापर करून शालेय पोषण आहार तयार करण्यात यावा. सदर आहार बनविण्यासाठी लागणाऱ्या इतर वस्तु उदा. भाजीपाला (पालक, मेथी, टोमॅटो, कोथिंबीर, बटाटे, राजगीरा, फ्लावर, कोबी, वटाणा, शेवगाशेंगा, वांगी, दुधी, भोपळा, वाल, तोंडले, गाजर इत्यादी तसेच स्थानिक पातळीवर उपलब्ध होणाऱ्या इतर भाज्या), कांदा-लसूण, लिंबू-कडीपत्ता इत्यादी पाककृतीनुसार आहार शिजवण्याचे काम करणाऱ्या स्थानिक यंत्रणेने खरेदी कराव्यात आणि त्याचा आहारात समावेश करावा. स्थानिक यंत्रणेने चविष्ट आहार बनविण्याचे काम करावे. तसेच त्यामध्ये भाजीपाल्याचा समावेश न चुकता करावा. संबंधित मुख्याध्यापकाने प्रत्येक महिन्याला आहारामध्ये आवश्यक भाजीपाल्याचा समावेश केला असल्याचे तसेच आहार चविष्ट असल्याचे खात्री करून आहार शिजवणाऱ्या यंत्रणेस प्रमाणपत्र द्यावे. सदर प्रमाणपत्राच्या आधारे संबंधित यंत्रणेस खर्च अदा करण्याची कार्यवाही करावी. वापरलेल्या भाजीपाल्याची

नोंदवहीवर नियमित नोंद अन्न शिजवणाच्या यंत्रणेने करावी व संबंधित मुख्याध्यापकाने नोंदवही नियमितरित्या प्रमाणीत करावी.

शहरी भागासाठी आहार खर्चाचे अनुदान-

७. या योजनेमध्ये शहरी भागामध्ये म्हणजे महानगरपालिका, नगरपालिका क्षेत्रामध्ये स्वयंसेवी संस्था / बचत गट यांचेमार्फत शिजवलेल्या तयार आहाराचा पुरवठा शाळांमध्ये विद्यार्थ्यांना करतो. सदर तयार आहार पुरवठ्यासाठी स्वारस्याची अभिव्यक्तीसाठी (Expression Of Interest) स्वयंसेवी संस्था / सेवाभावी संस्था / महिला मंडळे / बचत गट यांचेकडून अर्ज मागवून केंद्रीय स्वयंपाकगृह प्रणालीचा वापर करून तयार आहाराचा पुरवठा करण्याचा शासनाने निर्णय घेतलेला आहे. त्यामुळे शहरी भागामध्ये ग्रामीण भागासारखी आहार खर्चाची (Cooking Cost) विभागणी करण्याची आवश्यकता नाही. शहरी भागामध्ये शालेय पोषण आहार पुरवठा करणाऱ्या यंत्रणेस खालीलप्रमाणे आहार खर्चाचे अनुदान अदा करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

लाभार्थी प्रकार	अनुज्ञेय आहार खर्च	तयार आहाराचा पुरवठा करणाऱ्या यंत्रणेस अदा करावयाचे अनुदान
प्राथमिक	२.६०	२.६०
उच्च प्राथमिक	३.८५	३.८५

शालेय पोषण आहार योजनेतर्गत स्वयंपाकी तथा मदतनीस या खर्चासाठी अनुदान -

८. केंद्र शासनाने शालेय पोषण आहार योजनेमध्ये अन्न शिजविण्याचे काम करण्यासाठी स्वयंपाकी तथा मदतनीस या कामासाठी स्वतंत्रपणे मानधन अदा करण्यास मान्यता दिलेली आहे. राज्यामध्ये या योजनेमध्ये महिला बचत गट / स्वयंसेवी संस्था यांचेकडून ग्रामीण भागामध्ये आहार शिजवून घेण्याचे काम करून घेण्यात येते तर नागरी भागामध्ये महिला बचत गट / स्वयंसेवी संस्था यांचेकडून त्यांच्या स्वयंपाकगृहामध्ये शिजविलेल्या अन्नाचे वाटप शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांना करण्यात येते. ग्रामीण भागामध्ये या योजनेची अंमलबजावणी करण्यासाठी

खालीलप्रमाणे स्वयंपाकी तथा मदतनीस ही कामे करण्यासाठी अनुदान देण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

अ.क्र.	शाळेमधील लाभार्थी संख्या (प्राथमिक अधिक उच्च प्राथमिक मिळून) (१ ली ते ८ वी मिळून)	स्वयंपाकाचे तसेच मदतनीसाचे कामासाठी अनुदान प्रतिमहीना वर्षातील १० महिन्यासाठी.
१.	२५ विद्यार्थ्यांपर्यंत	रु. १०००/-
२.	२६ ते १९९ विद्यार्थी	रु. २०००/-
३.	२०० ते २९९ विद्यार्थी	रु. ३०००/-
४.	३०० ते ३९९ विद्यार्थी	रु. ४०००/-
५.	४०० ते ४९९ विद्यार्थी	रु. ५०००/-
६.	५०० ते ५९९ विद्यार्थी	रु. ६०००/-
७.	६०० ते ६९९ विद्यार्थी	रु. ७०००/-
८.	७०० ते ७९९ विद्यार्थी	रु. ८०००/-
९.	८०० ते ८९९ विद्यार्थी	रु. ९०००/-
१०.	९०० पेक्षा अधिक विद्यार्थी	रु. १०,०००/-

९. शालेय पोषण आहार योजनेमध्ये ग्रामीण भागातील शाळांमध्ये महिला बचत गट स्वयंसेवी संस्था यांचेमार्फत अन्न शिजविण्याचे काम करण्यात येत असल्याने वरील निकषानुसार ग्रामीण भागातील शाळांमध्ये अन्न शिजविण्याचे काम करणाऱ्या यंत्रणेस वरीलप्रमाणे अनुदान अदा करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. स्वयंपाकी तथा मदतनीस या कामासाठी ग्रामीण भागामध्ये महिला बचत गट किंवा स्वयंसेवी संस्था किंवा मानधनी तत्वावरील पदासाठी स्वतंत्रपणे अनुदान देण्यात येणार असल्याने त्यांनी खालीलप्रमाणे कामे करणे आवश्यक राहिल.

- अ) अन्न शिजविण्याचे काम करणे
- ब) तांदूळ व धान्यादी मालाची साफसफाई करणे
- क) शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांना आहाराचे वाटप जेवणाच्या जागेवर करणे
- ड) शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांनी आहाराचे सेवन केल्यानंतर साफसफाई करणे (स्वयंपाकगृहासह) तसेच सांडलेल्या अन्नाची योग्य विल्हेवाट लावणे.

- इ) भांड्याची साफसफाई करणे व जेवल्यानंतर ताटांची स्वच्छता करणे
- ई) पिण्याचे पाणी भरणे व जेवताना विद्यार्थ्यांना पाणी पुरविणे
- उ) शाळा व शाळेचा परिसर स्वच्छ ठेवणे
- ऊ) अन्न शिजविणा-या यंत्रणेच्या आहारविषयक नोंदी ठेवणे

१०. या योजनेतर्गत शहरी भागामध्ये स्वयंसेवी संस्था आणि बचत गट यांचेकडून तयार आहाराचा पुरवठा करण्यात येत असल्याने स्वयंपाकी तथा मदतनीस या खर्चासाठी शहरी भागासाठी (महानगरपालिका आणि नगरपालिका क्षेत्र) खालीलप्रमाणे निकष विहित करण्यात येत आहेत.

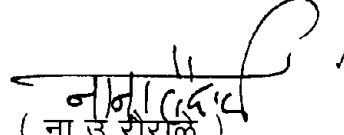
अ.क्र	स्वयंसेवी संस्था / बचत गट यांचेमार्फत शिजविलेल्या अन्नाचा पुरवठा होत असलेली लाभार्थी संख्या	स्वयंपाकाचे तसेच मदतनीसाचे कामासाठी अनुदान प्रतिमहिना वर्षातील १० महिन्यासाठी
१	५०० विद्यार्थ्यांपर्यंत	रु. २०००/-
२	१००० विद्यार्थ्यांपर्यंत	रु. ४०००/-
३	५,००० विद्यार्थ्यांपर्यंत	रु. ६०००/-
४	१०,००० विद्यार्थ्यांपर्यंत	रु. ८०००/-
५	१०००० पेक्षा जास्त विद्यार्थी संख्या	रु. १०,०००/-

नागरी भागामध्ये स्वयंपाकी तथा मदतनीस या खर्चासाठी स्वयंसेवी संस्थेमार्फत त्यांच्या स्वयंपाकगृहातून आहार पुरवठा होणाऱ्या सर्व शाळांमधील मिळून विद्यार्थी संख्या एकत्रितरित्या विचारात घेण्यात यावी व त्यानुसार वरीलप्रमाणे अनुदान देण्यात यावे. नागरी भागामध्ये तयार आहाराचा पुरवठा करणाऱ्या संस्थेने त्यांच्या स्वयंपाकगृहात अन्न शिजवून त्याचे वाटप शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांना करणे तसेच शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांनी आहाराचे सेवन केल्यानंतर जागेची, विद्यार्थ्यांच्या ताटांची साफसफाई करणे ही कामे करणे आवश्यक राहिल.

सदरचा शासन निर्णय वित्त विभागाच्या सहमतीने त्यांचा अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक ६९२/१०/व्यय-५ दिनांक २३/११/२०१० अन्वये निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदरचे शासन आदेश महाराष्ट्र शासनाच्या संकेतस्थळावर
(www.maharashtra.gov.in) २०१९०२०२१९३३५०००१ क्रमांनवये प्रसिद्ध करण्यात आले
आहेत.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावांने.

(ना.उ.रीराळ)

उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.

मा. मुख्यमंत्री / उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

मा. मंत्री / राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव (सर्व)

मा. मंत्री / राज्यमंत्री, शालेय शिक्षण यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

मा. मुख्यसचिवांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

मंत्रालयीन विभाग (सर्व)

वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

शिक्षण संचालक (प्राथमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे

शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे

शिक्षण सहसंचालक (प्राथमिक / माध्यमिक)

शिक्षण उपसंचालक (सर्व)

आयुक्त, महानगरपालिका सर्व

मुख्य अधिकारी, नगरपालिका / नगरपरिषद सर्व

मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, सर्व

शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक / माध्यमिक), सर्व जिल्हे

शिक्षणाधिकारी / शिक्षण प्रमुख / प्रशासन अधिकारी म.न.पा. शिक्षणमंडळ सर्व

महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र १/२, मुंबई/नागपूर

महालेखापाल (लेखा परीक्षा), महाराष्ट्र १/२, मुंबई/नागपूर

सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी

अधिदान व लेखाधिकारी, मुंबई

निवासी लेखा अधिकारी, मुंबई

सर्व मुख्य लेखा परीक्षक

शालेय शिक्षण विभाग (सर्व कार्यासने) / निवड नस्ती, प्राशि-४

परिशिष्ट- अ

शालेय पोषण आहार योजनेतर्गत द्यावयाच्या पाककृतीचा तपशिल
ग्रामीण भागासाठी द्यावयाच्या पाककृती

पाककृती क्रमांक-१

डाळ तांदूळाची खिचडी / मसाले भात / पुलाव

इ. १ ली ते ५ वी साठी

खाद्य पदार्थाचे नाव	वजन (ग्रॅम)
तांदूळ	१०० ग्रॅम
मुगडाळ	२० ग्रॅम
तेल (सोयाबीन) (अॅगमार्क)	५ ग्रॅम
हळद, मीठ, तिखट, मसाला, जिरे, मोहरी, खोबरे, शेंगदाणा, कांदा लसूण इ.	आवश्यकतेनुसार चवीप्रमाणे (सर्वसाधारणपणे २ ते ५ ग्रॅम एकूण)
भाजीपाला पालक, मेथी, टोमॅटो, बटाटे, हिरवा वटाणा, गेवडा, तोंडले, गाजर, फ्लावर इ. पैकी तसेच स्थानिक उपलब्धतेनुसार योग्य त्या भाजीपाल्याचा समावेश करण्यात यावा.	५० ग्रॅम
(शिजविलेल्या अन्नाचे वजन साधारणतः २५० ते २७५ ग्रॅम एवढे राहिल. तसेच त्यामध्ये ४५० उष्मांक आणि १२ ग्रॅम प्रथिने यापेक्षा जास्त पोषण मुल्ये राहतील.)	

डाळ तांदूळाची खिचडी / मसाले भात / पुलाव

इ. ६ वी ते ८ वी साठी

खाद्य पदार्थाचे नाव	वजन (ग्रॅम)
तांदूळ	१५० ग्रॅम
मुगडाळ	३० ग्रॅम
तेल (सोयाबीन) (अॅगमार्क)	७.५ ग्रॅम
हळद, मीठ, तिखट, मसाला, जिरे, मोहरी, खोबरे, शेंगदाणा, कांदा लसूण इ.	आवश्यकतेनुसार चवीप्रमाणे (सर्वसाधारणपणे ३ ते ७ ग्रॅम एकूण)
भाजीपाला पालक, मेथी, टोमॅटो, बटाटे, हिरवा वटाणा, गेवडा, तोंडले, गाजर, फ्लावर इ. पैकी तसेच स्थानिक उपलब्धतेनुसार योग्य त्या भाजीपाल्याचा समावेश करण्यात यावा.	७५ ग्रॅम
(शिजविलेल्या अन्नाचे वजन साधारणतः ३७५ ते ४०० ग्रॅम एवढे राहिल. तसेच त्यामध्ये ७०० उष्मांक आणि २० ग्रॅम प्रथिने यापेक्षा जास्त पोषण मुल्ये राहतील.)	

पाककृती क्रमांक-२

भात आणि कडधान्याची उसळ भाजी - आमटी

इ. १ ली ते ५ वी साठी

खाद्य पदार्थाचे नाव	वजन (ग्रॅम)
तांदूळ	१०० ग्रॅम
मोड आलेले कडधान्य हरभरा / चवळी / मटकी / मुग / वटाणा (यापैकी कोणत्याही कडधान्याचा वापर करण्यात यावा)	२० ग्रॅम
तेल (सोयाबीन) (अॅगमार्क)	५ ग्रॅम
हळद, मीठ, तिखट, मसाला, जिरे, मोहरी, खोबरे, शेंगदाणा, कांदा लसूण इ.	आवश्यकतेनुसार चवीप्रमाणे (सर्वसाधारणपणे २ ते ५ ग्रॅम एकूण)
भाजीपाला पालक, मेथी, टोमॅटो, बटाटे, हिरवा वटाणा, गेवडा, तोंडले, गाजर, फ्लावर इ. पैकी तसेच स्थानिक उपलब्धतेनुसार योग्य त्या भाजीपाल्याचा समावेश करण्यात यावा.	५० ग्रॅम
(शिजविलेल्या अन्नाचे वजन साधारणतः २५० ते २७५ ग्रॅम एवढे राहिल. तसेच त्यामध्ये ४५० उष्मांक आणि १२ ग्रॅम प्रथिने यापेक्षा जास्त पोषण मुल्ये राहतील.)	

भात आणि कडधान्याची उसळ भाजी - आमटी

इ. ६ वी ते ८ वी साठी

खाद्य पदार्थाचे नाव	वजन (ग्रॅम)
तांदूळ	१५० ग्रॅम
मोड आलेले कडधान्य हरभरा / चवळी / मटकी / मुग / वटाणा (यापैकी कोणत्याही कडधान्याचा वापर करण्यात यावा)	३० ग्रॅम
तेल (सोयाबीन) (अॅगमार्क)	७.५ ग्रॅम
हळद, मीठ, तिखट, मसाला, जिरे, मोहरी, खोबरे, शेंगदाणा, कांदा लसूण इ.	आवश्यकतेनुसार चवीप्रमाणे (सर्वसाधारणपणे ३ ते ७ ग्रॅम एकूण)
भाजीपाला पालक, मेथी, टोमॅटो, बटाटे, हिरवा वटाणा, गेवडा, तोंडले, गाजर, फ्लावर इ. पैकी तसेच स्थानिक उपलब्धतेनुसार योग्य त्या भाजीपाल्याचा समावेश करण्यात यावा.	७५ ग्रॅम
(शिजविलेल्या अन्नाचे वजन साधारणतः ३७५ ते ४०० ग्रॅम एवढे राहिल. तसेच त्यामध्ये ७०० उष्मांक आणि २० ग्रॅम प्रथिने यापेक्षा जास्त पोषण मुल्ये राहतील.)	

पाककृती क्रमांक-३

वरण भात / सांबर भात / आमटी भात

इ. १ ली ते ५ वी साठी

खाद्य पदार्थाचे नाव	वजन (ग्रॅम)
तांदूळ	१०० ग्रॅम
तुरडाळ	२० ग्रॅम
तेल (सोयाबीन) (अॅगमार्क)	५ ग्रॅम
हळद, मीठ, तिखट, मसाला, जिरे, मोहरी, खोबरे, शेंगदाणा, कांदा लसूण इ.	आवश्यकतेनुसार चवीप्रमाणे (सर्वसाधारणपणे २ ते ५ ग्रॅम एकूण)
भाजीपाला पालक, मेथी, टोमॅटो, बटाटे, हिरवा वटाणा, गेवडा, तोंडले, गाजर, फ्लावर इ. पैकी तसेच स्थानिक उपलब्धतेनुसार योग्य त्या भाजीपाल्याचा समावेश करण्यात यावा.	५० ग्रॅम
(शिजविलेल्या अन्नाचे वजन साधारणतः २५० ते २७५ ग्रॅम एवढे राहिल. तसेच त्यामध्ये ४५० उष्मांक आणि १२ ग्रॅम प्रथिने यापेक्षा जास्त पोषण मुल्ये राहतील.)	

वरण भात / सांबर भात / आमटी भात

इ. ६ वी ते ८ वी साठी

खाद्य पदार्थाचे नाव	वजन (ग्रॅम)
तांदूळ	१५० ग्रॅम
तुरडाळ	३० ग्रॅम
तेल (सोयाबीन) (अॅगमार्क)	७.५ ग्रॅम
हळद, मीठ, तिखट, मसाला, जिरे, मोहरी, खोबरे, शेंगदाणा, कांदा लसूण इ.	आवश्यकतेनुसार चवीप्रमाणे (सर्वसाधारणपणे ३ ते ७ ग्रॅम एकूण)
भाजीपाला पालक, मेथी, टोमॅटो, बटाटे, हिरवा वटाणा, गेवडा, तोंडले, गाजर, फ्लावर इ. पैकी तसेच स्थानिक उपलब्धतेनुसार योग्य त्या भाजीपाल्याचा समावेश करण्यात यावा.	७५ ग्रॅम
(शिजविलेल्या अन्नाचे वजन साधारणतः ३७५ ते ४०० ग्रॅम एवढे राहिल. तसेच त्यामध्ये ७०० उष्मांक आणि २० ग्रॅम प्रथिने यापेक्षा जास्त पोषण मुल्ये राहतील.)	

पाककृती क्रमांक-१

गोड भात

इ. १ ली ते ५ वी साठी

खाद्य पदार्थाचे नाव	वजन (ग्रॅम)
तांदूळ	१०० ग्रॅम
मुगडाळ / मसूरडाळ	२० ग्रॅम
तेल (सोयाबीन) (ॲगमार्क)	५ ग्रॅम
साखर / गुळ	२० ग्रॅम
(शिजविलेल्या अन्नाचे वजन साधारणतः २५० ते २७५ ग्रॅम एवढे राहिल. तसेच त्यामध्ये ४५० उष्मांक आणि १२ ग्रॅम प्रथिने यापेक्षा जास्त पोषण मुल्ये राहतील.)	

गोड भात

इ. ६ वी ते ८ वी साठी

खाद्य पदार्थाचे नाव	वजन (ग्रॅम)
तांदूळ	१५० ग्रॅम
मुगडाळ / मसूरडाळ	३० ग्रॅम
तेल (सोयाबीन) (ॲगमार्क)	७.५ ग्रॅम
साखर / गुळ	२० ग्रॅम
(शिजविलेल्या अन्नाचे वजन साधारणतः ३७५ ते ४०० ग्रॅम एवढे राहिल. तसेच त्यामध्ये ७०० उष्मांक आणि २० ग्रॅम प्रथिने यापेक्षा जास्त पोषण मुल्ये राहतील.)	

(१) **नागरी भागातील पाककृती -**

शहरी भागामध्ये स्वयंसेवी संस्था, सेवाभावी संस्था, महिला मंडळे / बचत गट यांचेकडून त्यांच्या स्वयंपाकगृहामध्ये आहार बनवून त्याचा पुरवठा शहरी / नागरी भागामध्ये करण्यात येतो. त्यामुळे शहरी भागात वरीलप्रमाणे डाळ तांदूळाची खिचडी / मसाले भात / पुलाव, भात आणि कडधान्याची उसळ भाजी - आमटी, वरण भात / सांबर भात / आमटी भात, गोड भात या चार पाककृतीमधून आहार देण्यात यावा. सदर आहारामध्ये पाककृतीमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे आवश्यक भाजीपाल्याचा समावेश करण्यात यावा. नागरी भागामध्ये वरील आहाराबरोबर इडली सांबर, मसाला इडली सांबर (सर्व डाळी वापरून) या

पाककृती देता येतील. मात्र इडली सांबर आणि मसाला इडली सांबर यामध्ये प्राथमिक गटासाठी ४५० उष्मांक आणि १२ ग्रॅम प्रथिने तसेच उच्च प्राथमिक गटासाठी ७०० उष्मांक आणि २० ग्रॅम प्रथिने एवढी पोषण मुल्ये असणे आवश्यक राहिल. त्याचप्रमाणे सांबर या पदार्थांमध्ये आवश्यक भाजीपाल्याचा समावेश करणे आवश्यक राहिल.

(२) पाककृतीची निवड करण्याबाबत मार्गदर्शक सूचना -

शालेय पोषण आहार योजनेतर्गत लाभार्थ्यांना द्यावयाच्या पाककृती साधारणपणे वरीलप्रमाणे राहतील. प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये त्या त्या जिल्ह्याच्या आवश्यकतेप्रमाणे योग्य त्या पाककृतींची निवड आठवडयातील प्रत्येक दिवसासाठी जिल्हास्तरावर मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीमार्फत करण्यात येईल. ग्रामीण भागामध्ये या योजनेची अंमलबजावणी करित असताना एखादी पाककृती विद्यार्थ्यांना आवडत नसल्यास किंवा विद्यार्थी चवीने ती खात नसल्यास त्या ऐवजी अन्य पाककृतीची निवड करण्यात यावी. प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये आठवडयातील दिवसानुसार प्रत्येक दिवशी कोणती पाककृती द्यावयाची याची अगोदर निश्चिती करण्यात यावी आणि त्या जिल्ह्यामध्ये प्रत्येक दिवशी त्या निश्चित केलेल्या पाककृतीप्रमाणे सर्व विद्यार्थ्यांना आहार देण्यात यावा.

नागरी भागामध्ये म्हणजे महानगरपालिका आणि नगरपालिका क्षेत्रात या योजनेची अंमलबजावणी करण्यासाठी पाककृतीची निवड मनपा / नपा स्तरावर करण्यात यावी. मनपा / नपा क्षेत्रामध्ये आठवडयातील दिवसानुसार प्रत्येक दिवशी कोणती पाककृती द्यावयाची याची अगोदर निश्चिती करण्यात यावी आणि त्यानुसार प्रत्येक दिवशी निश्चित केलेल्या पाककृतीप्रमाणे सर्व विद्यार्थ्यांना आहार देण्यात यावा. नागरी भागामध्ये तयार आहाराचा पुरवठा करणाऱ्या संस्थेने नियमित आहारा व्यतिरिक्त आठवडयातून किमान एक दिवस पुरक आहार देणे आवश्यक राहिल. सदरचा पुरक आहार हा अतिरिक्त आहार राहिल. म्हणजे नियमित आहार अधिक आठवडयातून किमान एक दिवस पुरक आहार देणे

आवश्यक राहिल. नागरी भागामध्ये नियमित आहार पुरवठ्यासाठी देण्यात येणाऱ्या अनुदानामधूनच पुरक आहाराचा खर्च भागविणे आवश्यक राहिल. त्यासाठी कोणताही अतिरिक्त निधी देण्यात येणार नाही.

(३) पाककृतीमधील खाद्य पदार्थासंदर्भात मार्गदर्शक सूचना -

(अ) तांदूळ ग्रामीण तसेच नागरी भागामध्ये - शालेय पोषण आहार योजनेमध्ये विद्यार्थ्यांना मध्यान्ह भोजन देण्यासाठी केंद्र शासनामार्फत प्राथमिक वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी प्रतिदिन प्रति लाभार्थी प्राथमिक वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी १०० ग्रॅम तांदूळ आणि उच्च प्राथमिक वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी १५० ग्रॅम तांदूळ पुरविण्यात येतो. सदर तांदळाची उचल भारतीय अन्न महामंडळाच्या गोदामातून करून त्यानंतर वाहतूक नियुक्त करण्यात आलेल्या कंत्राटदारांमार्फत करण्यात येऊन ग्रामीण तसेच नागरी भागातील शाळेमध्ये तांदूळ पुरविण्यात येईल.

(ब) ग्रामीण भागातील शाळांसाठी धान्यादि मालाचा पुरवठा - ग्रामीण भागातील शाळांमध्ये पाककृतीनुसार धान्यादि मालाचा पुरवठा करण्यात येईल. सदर वस्तू ग्रामीण भागामध्ये नियुक्त केलेल्या पुरवठादारामार्फत करण्यात येईल.

(क) ग्रामीण भागातील शाळांमधील आहारात लागणाऱ्या इतर वस्तू - ग्रामीण भागातील शाळांमध्ये लाभार्थ्यांना आहार पुरवण्यासाठी पाककृतीनुसार लागणाऱ्या क्रांदा, लसूण, कडीपत्ता, कोथंबीर या वस्तू अन्न शिजवणाऱ्या यंत्रणेने स्थानिकरित्या खरेदी करून त्याचा आहारामध्ये समावेश करून चवीष्ट आहार बनविण्याची कार्यवाही करावी.

(ड) आहारामध्ये पालेभाजांचा समावेश - ग्रामीण भागातील शाळांमध्ये अन्न शिजविणाऱ्या यंत्रणेने पालेभाजांचा समावेश आहारामध्ये प्रति दिन प्रति लाभार्थी प्राथमिक वर्गासाठी ५० ग्रॅम आणि उच्च प्राथमिक वर्गासाठी ७५ ग्रॅम याप्रमाणे करावा. सदर पालेभाजा अन्न शिजविणाऱ्या यंत्रणेने स्थानिक बाजारातून खरेदी कराव्यात.

(इ) अन्न शिजवणा-या यंत्रणेस द्यावयाच्या अनुदानाबाबत सूचना- अन्न शिजविणाऱ्या यंत्रणेस इंधन आणि भाजीपाला यासाठी प्राथमिक वर्गासाठी रु. ०.९०/- (नव्वद पैसे) आणि उच्च

प्राथमिक वर्गासाठी रु. १.२०/- (एक रुपया वीस पैसे) याप्रमाणे प्रति दिन प्रति लाभार्थी अनुदान देण्यात येईल. सदर अनुदानामधून वरील बाबींचा तसेच आठवडयातून किमान एक दिवस अतिरिक्त पुरक आहार देण्यासाठीचाही खर्च भागविण्यात यावा.

*****